

PSİKİYATRİ VE EPİSTEMOLOJİ

Dr. Kemal SAYAR*

ÖZET

Psikiyatri tıbbın düşünce dünyasına en yakın duran dalıdır. Bu nedenle düşünce ve epistemoloji alanındaki arayış ve dalgalanmalar psikiyatride kolaylıkla yankı bulmaktadır. Bilgi kuramındaki postampirisist ve post-modernist yaklaşımlar, mevcut psikiyatri ve özellikle psikoterapi pratiğini eleştirmekte ve farklı bakış açıları önermektedirler. Bu yaklaşımlarla psikiyatri bilgisinde öznel deneyimler önem kazanmakta, yalnızca tecrübeyi önemseyen ampirik yaklaşım sorgulanmakta, modern tıbbın doğasında içkin olan pozitivist yaklaşım terk edilmektedir. Bu yazıda psikiyatri epistemolojisine ilişkin bazı tartışmalar aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Psikiyatri, epistemoloji, ampirisizm, postmodernizm.

SUMMARY

PSYCHIATRY AND EPISTEMOLOGY

Psychiatry is in close relation to philosophy and other disciplines of thought. There fore new searches and standpoints in the field of epistemology are echoed in psychiatry. Post-empiricist and postmodernist approaches in theory of knowledge, eriticize the current mode of psychiatric and psychotherapeutic practice. With these approaches, subjective experiences begin to be regarded as important and the empiricist and positivist standpoints imminent in modern biomedicine are held to scrutiny and criticism. In this article recent debates on the epistemology of psychiatry are outlined.

Key Words: Psychiatry, epistemology, empiricism, postmodernism.

Tıbbın ve psikiyatrinin "gündelik epistemolojisi"nin klasik mantıksal pozitivism olduğu bildirilmiştir. Mantıksal pozitivistler bilginin dünya hakkındaki anlamlı ifadelerin birikmesiyle artacağını söylemektedirler. Anlamlı olan ile olmayan arasında keskin bir ayırım yapmakta ve iki ifade arasında mantıksal bir bağıntı bulan ya da deneysel gözleme dayanan ifadeleri anlamlı kabul etmektedirler. Mantığa ve deneysel gözleme dayanmayan bilgi, bu yaklaşımla, kolayca çöp sepetine atılır. Bilimdeki ilerlemenin dünya hakkındaki gözlemlerimizin birikmesine ve bu gözlemlere dayalı kuramların geliştirilmesine bağlı olarak arttığı düşünülür. Oysa 1962 yılında Thomas Kuhn'un Bilimsel Devrimlerin Yapısı adlı kitabının yayınlanmasıyla bilimin farklı bir resmi çizilmiştir. Kuhn'a göre bilimsel disiplinler

paradigman öncesi bilim → normal bilim → sıradışı ya da devrim bilim

şeklinde farklı merhalelerden geçerler. Eski paradigmanın terk edilerek yenisinin benimsenmesinde seçim ölçütleri belirsizdir, burada sosyal ve tarihsel et-

kenler rol oynayabilir. Kuhn'a kadar, bilim adamlarına rehberlik edecek evrensel rasyonalite standartları olduğu varsayıyordu. Kuhn'un görüşleriyle birlikte paradigma seçiminin keyfi ölçütlere bağlı olduğu ve bilimin düz çizgide ilerlemediği, aksine sıçramalarla seyrettiği düşünölmeye başlandı (1,2).

Ampirisizm bütün bilginin tecrübeye dayalı olduğunu varsayar. Bu görüşe göre tecrübe inançlardan bağımsızdır, yorum ve kusurdan muaftır. Ampirisizmin temel düşüncesi, bilginin duyu yaşantısından kaynaklandığıdır. Duyu yaşantısı temelde edilgendir, basit bir uyanıklıktan başka benlik adına bir etkinlik içermez. Postampirisizm ise benliğin bir amil olduğunu, algının da aktif olarak algılanması gerektiğini, duyu yaşantısının bilişsel etkinliği de içerdiğini söyleyerek bir eleştiri getirmektedir. Neyi nasıl algıladığımız, baktığımızda neyi gördüğümüz, varsayımlarımızdan deney sonuçlarına kadar pek çok durumu etkiler. Postampirisizm bir araştırmada kullanılan ampirik bir stratejinin geçerliliğini sorgulamaz, sadece onun tek nesnel ve geçerli yol olamayacağını belirtir. Bir araştırma ancak önermelerini sorgulayarak, eksiklikleri üzerinde düşünerek tekemmül eder. Post-ampirik ku-

* Psikiyatri Uzmanı, Vakıf Gureba Eğitim Hastanesi Psikiyatri Kliniği

ram bir anlamda postmodernitenin epistemolojiye vuran gölgesidir. Postmodern görüşte hakikat keşfedilen değil inşa edilen bir şeydir. Burada rasyonalite ayaklarının nasıl da öznelliğe değdiği gösterilmek istenircesine yapı çözümüne uğratılır. Postmodernitede hakim olan mizaç ironidir. Postmodern yurttaş için inanç ironik, parantez içinde, müstakbel bir revizyona ihtiyaç gerektirecek bir şeydir (3,4).

Biotıp ya da modern tıp diyalektik düşünce biçimlerine itibar etmez ve bilgiyi maddeci bir zeminde ele alır. Modern tıbbın tanımında doğa fiziksel bir şeydir. Bakış açısından bağımsız olarak görülebilen bir varlıktır. Bu yüzden görmek tıbbın temel kürünlerinden birisini oluşturur, mikroskobun altında görülebilen şey, hastalık anlatılarından, hastalığın psikolojik ve sosyal sonuçlarından daha önemli ve geçerli kabul edilir. Ruhsal, sosyal ya da ahlaki fenomenler gerçeğin kendisini yani biyolojiyi örten örtülerdir. Hastanın ve ailenin yakınmaları öznel ve fazlasıyla kişisel öz-bildirimler olarak ele alınır, hekimin görevi bu yanlış gözlemlerin yerine nesnel, yani ölçülebilir verileri koymaktır. Hekimden *bir yaşantı olarak* rahatsızlığın o güvenilir hikayesini deşifre ederek, daha sahibi olduğu varsayılan *biyolojik bir patoloji olarak* hastalığı inşa etmesi beklenmektedir. Hastanın yaşantısını ihmal etmek tıbbi pratiği gayri insani bir düzleme sürüklemekte ve ıstırapın ahlaki anlamını hasır altı etmektedir. Anlam tıbbın temel ilgi alanlarının dışına kaymakta ve hastalık yaşantısının ahlaki anlamı gözden kaçırılmaktadır. Biotıp Batılı ilerleme fikrine yaslanır ve kendi resmini edinilen bilgiyle birlikte sürekli ilerleyen, bilimsel ve teknolojik bir program olarak çizer. Bu ilerlemeci görüş bir gün ölümün de tedavi edilebileceği yanılsamasına dek uzanabilir (5).

Tıbbi bir disiplin olma hevesi içinde, psikiyatrinin nazenin bir konumda durduğunu söylemek mümkündür. Psikiyatrinin ilgi alanı yalnızca anormal beyin süreçlerinin yaşantısal ve davranışsal karşılıklarını değil, bireysel tepki örüntülerini de ihata eder. Bireysel tepkiler de kişinin gelişim ya da aile öyküsü, politik ya da cinsi karşıtlıklar ya da toplumsal buhranlar gibi çok farklı etkenler tarafından biçimlenebilir. Psikiyatride merkezi ya da genel kuramlar bulmak çoğu kez mümkün değildir zira o "saf bir bilimsel etkinlik olmaktan ziyade bir sosyal disiplindir. 17. yy'dan bu yana Batılı düşünce, en koyu biyolojik anlamıyla, patolojinin hastalıklar şeklinde bizim bilgimizden bağımsız olarak doğal dünyada var olduğunu söylemektedir. Hastalık gerçektir, oradadır

ve doğal bilimlerin yöntemleriyle doğrudan gözlenebilir bir haldedir. Psikiyatryi genel tıp içinde bir ölçüde marjinalleştiren şey, bu düşünceyi diğer tıbbi uzmanlık dalları kadar hayata geçirememesi olmuştur. Genel delilik felci ya da tirotoksikozda olduğu gibi, organik nedenler konusunda elde edilen başarı, bilginin hemen başka bir tıp dalına transferine yol açmaktadır. Böylece psikiyatri klinik uygulamanın bir artık alanı halini almaktadır (6). İkinci Dünya Savaşı sonrasında psikiyatri uygulaması "beyinsiz" bir disiplindi: İşe yarar bir tedavi yoktu, teşhisler birbirini tutmuyordu, klinik pratikler beyin bilimlerinin ilişkisi kurulmamıştı. Bu dönemde psikanaliz ve psikodinamik yönelimli psikoterapiler sahnedeydiler. Günümüzde ise "zihinsiz" psikiyatri sahneye çıkmıştır: nörofizyolojik formülasyonlar dinleme ve anlama çabasının önüne geçmektedir. Oysa yaşantının biyolojiyi değiştirebildiğine dair kanıtlar hızla artmaktadır. Gerçekten etki eden bir psikoterapi, beyin işlevini değiştirebilmektedir (7). Biyolojik psikiyatri alanında önemli çalışmalara imza atan araştırmacılar, artık öznel olanın yeniden keşfedilmesi gerektiğini dile getirmektedirler. Öznel deneyimin göz ardı edilmesinin önemli bir bilgi kaybına yol açtığı ve psikopatolojiyi değerlendirirken bu bilginin hesaba katılması gerektiği bildirilmektedir (8).

Psikiyatri içinde bugün hakim paradigma olarak görünen biyolojizm zihinsel süreçlerin ve davranışın, normal veya anormal olsun, sinir bilimleri, moleküler biyoloji ve beyinin fizikokimyasal süreçleriyle açıklanabileceğini iddia etmektedir. Bu görüşe göre bilim insanın doğayla ilişkisini anlamıdır an hiyerarşide en üst seviyeyi oluşturmaktadır. Nicelik üzerinde odaklanan bu yaklaşım; insan tekinin biricikliğini, şahsi öznel niteliklerini gözden kaçırmakta ve farklılıkları es geçerek, benzerlikleri öne çıkarmaktadır. Oysa klinik pratikte karşılaşılan fenomenler ölçülebilir ve nesnel olanı aşmaktadır. Hint toplumunda "**12 yaş sendromu**" olarak isimlendirilen intihar epidemilerini açıklamak için biyolojik moleküllerden daha fazlasına ihtiyaç vardır. İlkokulu bitiren Hintli ergenlerin okul ve iş bulamama, dolayısıyla toplumun kendilerine yönelik beklentilerini boşa çıkarma kaygısıyla intihar girişiminde bulduklarını söylediğimizde biyolojik düzeneklerin ötesinde bir açıklama yapmış oluruz. Bilinçlilik, sözel olan ya da olmayan öznel deneyimler, rüyalara bağlı öznel deneyimler, hatta empati gibi klinik gerçeklikler mevcut ampirik bilimin sınırları dışında kalmaktadır çünkü ölçümleri güçtür.

Hastanın yaşantısını öznel olanı feda etmek pahasına nesnelleştirmek, kişinin yaşadığı sürece verdiği anlamı berhava edecek ve "zihinsiz" psikiyatri anlayışını besleyecektir. Bir insanın detaylı bir sinir ağları haritasını vermek ya da o kişinin nörotransmitter profilini çıkarmak, bize *o kişi gibi olmanın ne demek olduğunu* anlatmaz, bu bilgiyi bize sağlamaz. Psikiyatristler tamir edecekleri bir mekanizma ile değil; yaşayan, hisseden, bakış açıları ve değerleri olan insanlarla ilgilenirler ve işte bu yüzden, insan yaşantısının fenomenolojik niteliği fiziksel terimlerle karşılanamaz. Katiksiz bir biyolojik yaklaşım kişilerin bakış açıları, azalmış özsayıları, kırılgan kimlikleri veya güven kayıpları üzerine bir şey söylemez zira bu sözcüklerin hiçbirisi onun ya da diğer fizik bilimlerin lügatinde yoktur (9,10).

Postmodernizmin psikoterapideki yansımaları da psikiyatri epistemolojisi açısından üzerinde durulmaya değer bir konudur. Postmodern düşünürler bilginin öznel, göreceli ve yanılabilir olduğunda hemfikirler. Hakikat duruma bağlıdır, gözlem ve anlama durumdan duruma değişebilir. Gözlenen ile gözleyeni ayırmak imkansızdır. Postmodernler ayrıca bir kişiyi anlamak için onun içine doğduğu sosyal bağlamı ve dili anlamak gerektiğini söylerler. Bu epistemolojik konum, bilmeyi imkansızlaştırdığı gerekçeyle eleştirilmiştir. Oysa postmodernizm gerçekliğin değil onu yorumlama biçimlerimizin sabit olmadığını söylemektedir. Son yıllarda psikanaliz içinde *ego'dan self'e* doğru bir yöneliş gözlenmektedir. Bu iki kavram da Türkçe'de benlik sözcüğüyle karşılanabilir, self için önerilen kendiliki sözcüğü kullanım zorluğuyla maluldür. Her iki kavram da neticede birer eğretilenidir ve değerlerini klinik kullanışlılıklarından alırlar. Psikanalizin Batı toplumunun sosyal ikliminden etkilenerek ego'dan self'e yaptığı yolculuğun dört temel nedeni şöyle özetlenmiştir: 1. Sahici ilişkilere kendini daha az verme, 2. İnsan ilişkilerinde aşk ve sevginin yerine cinsel tatmini koyma, 3. Narsisizm kültü, 4. Refah toplumunda tamahkarlığın yükselişi. Bu toplumsal nedenler sonucunda bazı psikanalistler ilgilerini egonun intrapsişik yaşantısından alarak, self'in doğasına ve iç yada dış nesnelere etkileşimine yöneltmişlerdir (11). Postmodernistler dış dünya ile ilişki kuran benliğin (self) dil ve kültürün bir inşası olduğunu, insan tabiatı ya da objektif gerçeklik olarak nitelenemeyeceğini dile getirmektedirler. Sözelimi duyguların içten, içimizden gelen bir şey olduğu Batılı annelerin çocuklarına öğrettiği

bir şeydir. Batı toplumunda benlik kavramı farkındalık, duygu, muhakeme ve eylemin dinamik bir merkezini içerir. Özdenetimin özerk ve olgun bir kişinin içinde yerleşik olduğu varsayılır. Bazı postmodern yazarlar özerk benlik düşüncesinin yaklaşık dört yüzyıldır Batı kültürüne has olduğunu ve diğer kültürlerde denetimin bireyin ve bireyin ötesindeki güçlerin elinde bulunduğunun düşünüldüğünü bildirmişlerdir. Benliğin sınırları farklı kültürlerde daha akışkandır ve kimlik, daha çok bireysel farklılıkla değil grup üyeliğiyle ilişkilidir. Ancak burada günümüzün psikanaliz kuramcılarının sağlıklı bir benliğin aile, toplum ve kültürle bir bağlılık ilişkisi geliştirebilen, sınır koyabilen ve bu sınırları değiştirebilen, sınırları gevşetip onları yeniden tesis edebilen, besleyen ve beslenen bir benlik olduğu yolundaki görüşlerini de zikretmeliyiz. Özerk benlik her zaman bağımsız ve çevresinden kopuk benlik demek değildir (11). Psikanaliz tekniği de postmodern yaklaşımla mercek altına alınmıştır. Klasik psikanalizde analistin otoritesi sorgulanamaz ve en ufak bir şüphe ya da soru direnç olarak algılanırdı. Analiz edilen kişi bir bağımlılık durumunda sayılırdı, o elinden tutulup yol gösterilecek bir çocuktur. Yeni modellerde terapistin otorite ve rolü sorgulanmaktadır. Klasik kuramda değişime direnç her zaman hastadan gelirdi, paradigma değişimiyle birlikte, direnç artık hasta ve analistin terapötik etkileşiminde aranmaktadır. Nörotik örüntüler terapistte de olabilir ve terapistin hüneri, direnci tanıyıp yorumlamakta olduğu kadar onun verdiği duygusal zararlar başa çıkabilmekte de yatar. Klasik analizde terapist gerçeğin gözlemcisidir, o gerçeği nesnel olarak gözler ancak hasta, kendi öznel ihtiyaç ve yaşantıları için gerçekliği çarpıtmaktadır. Postmodern zihniyet dönüşümüyle birlikte analist, hastasıyla içinde bulunduğu etkileşim sürecinin kendisini ve hastasını anlama biçimini sürekli biçimde etkilediğini kabul etmektedir. Terapistin anlayışı hastasının bilinçaltı direncinden olduğu kadar, kendi bilinçaltı direncinden de etkilenmektedir. Aslında benzer görüşleri Winnicott otuz yıl önce ebeveynlerin ve ailenin çocuğun gelişimdeki önemini vurgularken dile getirmişti: "Çevresini tarif etmeden bir bebeği tarif edemeyiz." (11).

Buradan benlik (self) kavramının ayrıntılı bir okumasına geçebiliriz. Benlik kavramı "insan olmanın ne olduğu" sorusuna bir kültürel grubun kendi psikolojisi içinden verdiği cevaptır. Benlik, o kültürün insanoğlunun evrendeki yerinin ne olduğuna, sı-

nır, yetenek, ümit ve yasaklamalarının neler olduğuna dair bir anlayıştır. Bu anlamıyla tarihten ve kültürden bağımsız bir benlik olarak tanımlanmaktadır. Bu yazının kalan kısmında görüşlerini özetleyeceğimiz Philip Cushman, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batılı benliğin bir **“boş benlik”** olarak tanımlanabileceğini söylemektedir. Bu benlik; topluluk, gelenek ve paylaşılan anlamın yokluğunu yaşantılayan benliktir. Görünüşte böylesi bir sosyal yoksunluk ve sonuçlarını kayda değer bulmayan “boş benlik”, bu yoksunluğu süregelen bir duygusal açlık olarak cisimleştirmektedir. 16. yy’da Batı dünyası dini referans çerçevesinden bilimsel olana, zirai üretim biçimlerinden sınai olana, kırsal yerleşimden şehir yerleşimine ve cemaat yaşantısından birey yaşantısına geçmiştir. Viktoryen çağda derin, mahrem, güdü yönelimli ve potansiyel olarak tehlikeli olan benlik kavramı devletin benlikler üzerindeki denetimini meşrulaştırıyordu. Viktoryen kişiler para biriktirmeyi, cinsi ve saldırgan dürtülerini denetlemeyi düstur edinirken, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Batılı insan para harcamaya ve dürtülerini serbest bırakmaya başlamıştı (12).

Çağdaş Batılı benlik boştur zira aile, cemaat ve gelenekle irtibatını kaybetmiştir. Bu benlik çağının yabancılaşma ve parçalanmasına karşı durabilmek için, tüketim malzemeleri, kaloriler, yeni yaşantılar, politikacılar, romantik sevgililer ve empatik terapistler tarafından doldurulmayı arzulamaktadır. Bu iç boşluk kendini farklı biçimlerde gösterebilir: Azalmış özsaygı, değer karmaşası, yeme bozuklukları, madde kötüye kullanımı ve kronik tüketicilik gibi. Bu boşluk manevi bir kılavuzluk açlığı şeklinde de tebellür edebilir. Böylesi bir manevi rehberlik açlığı, kişiyi sahte dini oluşumlara, karizmatik politik liderlere veya etik davranmayan psikoterapistlere yönlendirebilir. Devlet artık benlikleri Viktoryen çağdaki gibi dürtülerini denetleyerek kontrol altında tutmaz, boş benliğin teskin ve tatmin edilme isteğini yönlendirir. Kişiler ahlaki tutarlılığı önceleyen bireyler olmaktan çıkarak başkaları tarafından beğenilmeyi önceleyen bireylere dönüşür. Ahlaki olarak doğru olanı yapmak yerine, başkalarını cezbederek onların beğenisini kazanma hayatın temel amacı olur (12). Benliğin boşluğunu reklam endüstrisi ve psikoterapi kurumu doldurmaya sıvınmaktadır. Reklamlar tüketiciye bir ürünle hayatlarının değişeceğini vaad ederler. Tüketici reklam edilen ürüne sahip olarak ya da onu tüketerek büyüsel bir dokunuşla dertlerinden sıyrıla-

cak ve reklamdaki modelin yerini alacaktır. Reklamlar hayatlarından memnun olmayan insanlara hayat tarzı satmakta, bir ürünle birlikte ani ve yanılısal bir dönüşüm vaadinde bulunmaktadırlar. İnsanları bu yanılısamaya yönelten “boş benlik”tir, benlik ancak bir ürün, bir ideoloji, bir şöhret ya da maddeyi içine alarak, onunla bütünleşerek açlığını gidermekte ve boşluğunu doldurmaktadır. Yoksa darmadağın olacak ve değersizlik duygusunun uçurumundan yuvarlanacaktır. Gerçek hayatlarından hoşnut olmayan kişiler için tüketmek yeni bir kimlik, yeni bir hayat edinmektir. Doğru dış macununu kullanmak ya da güçlü bir siyasi liderle özdeşleşmekle tüketici kişi benliğini büyüsel bir biçimde dönüştürür, farklılaştırır. Değişik bir düzlemde psikoterapi de reklam endüstrisine benzer bir işlev göstermekte ve müşterilerine “yaşam biçimi çözümü” vaad etmektedir. Hasta kişi, bilinçdışı bir süreçle, boş benliğine terapistin kişisel değer ve davranışlarını yerleştirebilir. Özellikle beğenilen kişilerle bütünleşme konusunda güçlü bir istek duyabilir. Eğer terapist narsistik aktarım tepkilerini yeterince tanıyıp anlamıyorsa, kendi anlaşılma ve takdir edilme arzusu bunu hastalarından devşirmek isteyeceği kadar şiddetliyse, ya da kendisi yaralıysa ve bu yüzden hastasına galebe çalmak istiyorsa hastanın suistimali çok mümkün görünmektedir. Güç ve beğenilme meraklısı terapistler terapi ortamında aşırı yüceltme ve boyun eğicilik davranışını tetikleyebilirler. Bu tür bir tahripkâr yaşam biçimi terapisine maruz kalan kişiler, gerçekten *dönüştüklerini* düşünebilirler. Kendilerini, geçmişleri ve bireysel hayat hikayeleri olan, daha geniş bir topluluğun parçası olarak değil de geçmiş yaşantı ve inançlarından özgürleşmiş bireyler olarak görebilir ve topluluklarıyla olan bağlarını koparabilirler. Bu zamanımızın en önemli sorunlarından ikisi olan yalnızlaşma ve ahlaki karmaşayı beraberinde getirecektir (12). Psikoterapi mesleğini ahlaki ve mesleki ilkelere dikkat ederek icra eden çok sayıda terapist olmakla birlikte, sözünü ettiğimiz tehlikelerin ihmal edilmemesi gerektiğini düşünüyoruz.

Ruh sağlığı disiplinlerinin bilimperest (scientific) bir epistemolojiye yaslanmaları ruhsal hastalığın sosyal, kültürel, ahlaki ve politik anlamlarını gözden kaybetmeye hizmet edebilir. Nasıl bir bebek anne babası olmaksızın tarif edilemezse insan teki de içine doğduğu ve yaşadığı kültür, dil ya da bağlam olmaksızın anlaşılabilir. Psikiyatri pratiği eliştirel düşünceye açık olduğu ölçüde eksikliklerini giderme ve daha in-

sani bir öz kazanma imkanına sahiptir. Postmodern düşünce, doğal ve sosyal bilimler için "kendi üzerine düşünme" ve kendini sorgulama imkanını sağlamaktadır. Psikiyatri içinde öznelğin yeniden keşfedildiği, kültürel bağlamın hastalıkların ortaya çıkış ve şekillenmesinde oynadığı rolün ayrıntılı biçimde çalışıldığı, kaos ve müphemiyete izin veren, mevcut bilimsel paradigmanın kusur ve yetersizliklerini kabul eden yeni bir kavrayışa ihtiyaç vardır. Post-ampirizm, postmodernizm ya da kaos teorisinden yola çıkıldığında psikiyatrinin öyküsü farklı bir biçimde anlatılabilmektedir. Görünen o ki gerçekliğe ulaşmanın mutlak ve tek bir yolu yoktur. Sözler beyin kimyasını değiştirebiliyorsa, psikiyatri beyinsiz ya da zihinsiz kalmaya tahammül edemez. Psikiyatri bilimi, indergemeci yaklaşımların inadına, her dönemde daha şenlikli bir görüntü vermekte ve kuşatıcı bir paradigma ihtiyacını dillendirmektedir.

KAYNAKLAR

Kuhn TS. Bilimsel Devrimlerin Yapısı. (Çev. N. Kuyuş), Alan Yayınları, İstanbul, 1982.

- Bracken PJ. Post-empiricism and Psychiatry: Meaning and Methodology in Cross-cultural Research. *Soc Sci Med* 1993, 36(3): 265-272.
- Bolton D. Postempiricism and Psychological Theory. *J Clin Child Psychol* 1999, 28(4): 550-552.
- Charlton BG. Medicine and Postmodernity. *Journal of the Royal Society of Medicine* 1993, 86: 497-499.
- Kleinman A. Writing at the Margin. *Discourse Between Anthropology and Medicine*. University of California Press. LA, 1995.
- Littlewood R. Against Pathology. The New Psychiatry and its Critics. *Br J Psychiatry* 1991, 159: 696-702.
- Eisenberg L. Is Psychiatry More Mindful or Brainier than it was a Decade Ago? *Br J Psychiatry* 2000, 176: 1-5.
- Van Praag HM. Reconquest of the Subjective. Against the Waning of Psychiatric Diagnosing. *Br J Psychiatry* 1992; 160: 266-271.
- Halasz G. Clinical Practice Beyond Science: Debunking the Scientific Myth. *Aust N Zeal J Psychiatry* 1994, 28: 7-13.
- Dewhurst D, Watson IPB. Unity and Diversity in Psychiatry: Some Philosophical Issues. *Aust N Zeal J Psychiatry* 1996, 30: 382-391.
- Rubin SS. Self and Object in the Postmodern World. *Psychotherapy* 1997, 34(1): 1-10.
- Cushman P. Why the Self is Empty. Towards a Historically Situated Psychology. *American Psychologist* 1990, 45(5): 599-611.